

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 4

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

*Elektron nashr. 630 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 30-aprelda ruxsat etildi.*

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalendarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Organizational Behavior and Leadership.....	10
Ibrokhim Gulomov	
Baliqchilikda klasterlarini tashkil etishning nazariy asoslari	18
Olim Murtazayev, Muydinov Olim Bekmurotovich	
Оценка состояния привлечения инвестиций в сферу туризма Узбекистана и механизмы управления	24
Арзиматов Бобирмирзо Зокирджон угли	
Biologik aktivlar buxgalteriya hisobni milliy va xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish masalalari ...	27
Axmadaliyeva Zebo Abduxalimovna	
Aholi yashash joylarida yong'in risklarini bartaraf etish xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari	32
Aziz Zikriyoev	
O'zbekistonda ilmiy darajali kadrlar tayyorlash tizimi boshqaruvining tashkiliy tuzilmasi va vazifalari.....	40
Beknaeva Shaxnoza Vladimirovna	
Mintaqaviy turizmning iqtisodiyot rivojlanishiga ta'siri (O'zbekiston turistik xizmatlar bozori misolida).....	45
D. B. O'roqova	
Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ko'paytirishning asosiy yo'llari.....	50
Ibrohimov Boburmurotov Baxtiyor o'g'li, Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	
Sanoat korxonalarining aksiyalar bozorida faoliyati tahlili: muammolar va yechimlar	55
Igitov Jurabek Kuzibekovich	
Qurilishda modernizatsiya va diversifikatsiya qilish asosida yangi ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish	63
Islamov Ozodjon	
Sanoat korxonalarini innovatsion salohiyatini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'llari.....	67
J. K. Boymurodov	
Mamlakatda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish yo'nalishlari	72
Kadrixodjayeva Nilufar Raxmatullayevna	
BlokchEYn texnologiyalari yordamida raqamli iqtisodiyotni o'zgartirish	77
Karabayev Rustam Zafarovich, Saitkamolov Muxammadxo'ja Sobirxo'ja o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishi	84
Layli Mirzayeva	
Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishda investitsion resurslardan samarali foydalanish mexanizmlari.....	88
Luiza Komilovna Xaydarova	
Umumta'lim muassasalari sonining ekonometrik tahlilini pedagogik metodlar yordamida amalga oshirish....	93
Ravshanova Muhayyo Maxmanazarovna	
O'zbekiston tarixiy shaharlarida turistik faoliyati shakllanishi va ularni boshqarishning nazariy asoslari.....	98
Meliqulov G'ayrat Abdug'afforovich	
Iqtisodiy rivojlanish va ilmiy tadqiqot rivojlanishining havo ifloslanish darajasiga ta'siri	105
Murodullayev Kamoliddin Sherzod o'g'li, Sadibekova Bibisora Djapparovna, Turdiqulov Farrux Ravshanjon o'g'li	

Hududlarni rivojlantirish va “yashil iqtisodiyot”ni shakllantirishning ekologik muammolari.....	110
Maxkamov Saidafzal Saidkamol o'g'li, Yigitaliyeva Dilnavo Mansurjon qizi	
Ekoturizm obyektining tasniflanishi va alohida xususiyatlari	116
Qodirov Azizjon Anvarovich	
Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida sifat menejmentidan foydalanishning konseptual asoslari	121
Saidqulova Firuza Farmonovna	
Bo'lajak iqtisodchilarning kasbiy kompetensiyalari.....	125
Shukurova Marifat Xodjiakbar qizi	
Ta'limning boshqichlari va ularning inson kapitalini shakllantirishdagi ahamiyati.....	129
To'rayeva Hurriyat To'yqulovna	
Hududlarda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish dasturini amalga oshirishda marketingni rivojlantirish yo'llari	136
Xamidov O. X., Tojiyeva A. F.	
Investitsiyalar marketingining strategik aspektlari.....	143
Xodjamberdiyeva Dilnoza Bahtiyorovna	
Xorijiy investitsiyalarni jalb etishda investitsion muhit jozibadorligini oshirishga nazariy qarashlar	149
A. Bektemirov, A. A. Abdurahmonov	
Qishloq xo'jaligi raqobatbardoshligini oshirishning ilg'or xorij tajribasi.....	154
Abdulloyev Asliddin Junaydullayevich, Ochilov Narzullo Fayzulloyevich	
Sanoat ishlab chiqarish tizimining investitsion xususiyatlari.....	159
Yodgorova Xalima To'liqinovna	
Turizm sohasi uchun yuqori malakali kadrlarni tayyorlashda davlat va xususiy sherikchilikning o'zaro bog'liqligi tahlili.....	165
Raxmatov Adxam Itolmasovich	
Mamlakatimizda turizm tashkilotlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash maqsadida marketing instrumentlari orqali samarali tizim yaratish.....	169
Suyunova Kamilla Baxromovna	
Qishloq xo'jaligida agrokimyo xizmatlar ko'rsatishning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari.....	173
Tabayev Azamat Zaripbayevich	
Yashil iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilishni faollashtirish muammolari.....	178
Xomitov K. Z., Masharipova S. R.	
Considerations on the Problem of Illegal Migration and Human Trafficking	183
Azamatova Gulmira Bayirbekovna, Otarbayeva Guljan Kobeyevna	
Sustainable Development and Environmental Economics in Uzbekistan: A Focus on Carbon Pricing and Renewable Energy	186
Muhammadiyev Po'latjon Ilhomjon o'g'li, Urganbayeva Dilnoza Toxtasinovna	
The use of Digital Technologies in the Provision Of Utilities to the Population	192
Mamanazarov Oybek Shomurodovich, Inoyatova Durdona Shoxaydarovna, Alijonov Jamshid Alijon o'g'li	
The Current State of the Digital Economy in the Agrarian Sphere: Problems and Solutions	196
Babadjanov Abdirashid Musayevich	

EKOTURIZM OBYEKTINING TASNIFLANISHI VA ALOHIDA XUSUSIYATLARI

Qodirov Azizjon Anvarovich

I.f.f.d. (PhD), BuxDU, Buxgalteriya hisobi va statistika kaferasi dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ekoturizm obyektining tasniflanishi hamda alohida xususiyatlari, ekoturizmning obyektiga qo'yiladigan talablar, xalqaro tashkilotlar tomonidan ekoturistik xizmatlarning tasniflanish belgilariga doir nazariy va amaliy bilimlar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ekoturizm, ekoturizm objekti, ekoturizm predmeti, eko va geoturizm, ekoturistik xizmat, ekoturistik dunyoqarash, ekoturizm konsepsiyasi, ekoturizm prinsiplari.

Abstract: This article describes theoretical and practical knowledge about the classification and features of the object of ecotourism, requirements for the object of ecotourism, signs of classification of ecotourism services by international organizations.

Key words: ecosystem, ecotourism object, ecotourism subject, ecosystem and geosystem, ecotourism service, ecotourism perspectives, ecotourism concept, ecotourism principles.

Аннотация: В данной статье описаны теоретические и практические знания о классификации и особенностях объекта экотуризма, требованиях к объекту экотуризма, признаках классификации экотуристских услуг международными организациями.

Ключевые слова: экосистема, объект экотуризма, субъект экотуризма, эко и геосистема, экотуристская услуга, перспективы экотуризма, понятие экотуризма, принципы экотуризма.

KIRISH

O'zbekistonda turizm katta imkoniyatlarga ega bo'lishiga qaramay, uning yalpi milliy mahsulotdagi ulushi atiga 0,1% ni tashkil etadi. Bu sohada 20 mingga yaqin odam band bo'lsada, sayyohlarga xizmat ko'rsatadigan kamida 30 mingta qo'shimcha ishchi o'rinlari zarurligini alohida ta'kidlash lozim. Bundan tashqari, mehmondorchilikni o'rniga qo'yish uchun sohaga tovarlar yetkazib beradigan va turli xil xizmatlar ko'rsatadigan boshqa sohalar energetika, kommunal xo'jalik, yo'l xizmatlari, jamoat xavfsizligi, tibbiyot, sug'urta, banklar, savdo, umumiy ovqatlanish, maishiy xizmat, tashqi siyosat, xalqaro aloqalar va hokazolar (xalq xo'jaligining 20 dan ortiq tarmog'i) bo'lishi kerak¹.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Mahalliy olimlar tomonidan ekoturizmni rivojlantirish borasida amalga oshirilgan tadqiqotlarda ekoturizmning predmeti yuzasidan fikrlar deyarli bildirilmagan bo'lib, ular tadqiqot mavzusiga asoslangan holda, ilmiy ish uchun xos bo'lgan predmetga aniqlik kiritishgan. Xususan, A. Nig'matov ekoturizmning predmeti uning ijtimoiy-iqtisodiy, tabiiy-ekologik va texnik-texnologik tomonlarini tadqiq etishga qaratilgan bo'lishi lozim², degan fikrni ilgari surgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada guruhlash, taqqoslash, tahlil va sintez usullaridan keng foydalanilgan.

1 file:///C:/Users/user/Downloads/o`zbekistonda-turizm-taraqqiyot-konsepsiyasida-ekologik-turizmning-tutgan-o`rni-va-o`ziga-xos-xususiyatlari.pdf

2 Nig'matov A. Shomurotova N. Ekoturizm asoslari. O'quv qo'llanma. – T.: "Turon-Iqbol", 2007. –128 b.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekistonda bularga uch yuzdan ziyod gidrografik obyektlar, karyerlar, texnogen buzilgan yerlar, kesilgan va yoqilgan o'rmonlar, jarliklar, surilmalar, o'pqnolarni misol qilib olish mumkin. Bu o'rinda eng yirik milliy antropogen o'zgargan ekoturizm obyekti sifatida Orol dengizi va uning atrofidagi buzilgan hududlarni yana bir bor eslab o'tish lozim.

Umuman olganda, ekoturizmning obyekti bo'lishi uchun har bir sayyohlik obyekti quyidagi talablarga javob berishi lozim:

- organizmlar muayyan yashash makoni yoki joyi bo'lishi, ya'ni biosfera doirasidan chiqib ketmasligi;
- tabiiy kelib chiqishi bo'yicha antropogen o'zgargan yoki o'zgarmaganligi;
- tabiat qo'ynida sayyohlarning 24 soatdan ortiq bo'lish yoki tunab qolish imkoniyatining mavjudligi;
- ekotizimlardagi modda va energiya almashuvida qatnashayotgan bo'lishi.

Shunday qilib, ekoturizm obyekti – ekologik maqsadda sayyohlik uyushtirilishi imkoniyatiga ega bo'lgan tabiat komponent(unsur)lari, tabiiy tizim(sistema)lar, tabiat majmua(kompleks)lari. U inson ongiga bog'liq bo'lmagan tarzda kelib chiqqan, rivojlanadi va shakllanadi.

Jahonda ekoturizm sohasini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etuvchi Xalqaro ekoturizm jamiyati (TIES)³, Jahon yovvoyi tabiat fondi (WWF)⁴, Jahon turizm tashkiloti (WTO)⁵ ekspertlari esa umumiy holda atrof-muhitni himoyalash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va bu orqali aholi farovonligini oshirish ekoturizmning predmetini anglatadi, degan g'oyani ilgari surishgan. Xususan, V.V. Xrabovchenko⁶ ham o'z ilmiy tadqiqotlarida aynan ushbu fikrga qo'shiladi.

1-jadval: Xalqaro tashkilotlar tomonidan ekoturistik xizmatlarning tasniflanishi⁷

Tasniflash omili	Ekoturistik xizmatlarning turlari
Ekoturizmning maqsadi bo'yicha	Hudud tabiatini, jumladan, yovvoyi tabiatni o'rganish va kuzatish (Bunda ekota'lim va tarbiya elementlari inobatga olinadi)
	Tabiiy omillar, jumladan, shifobaxsh o'simlik dunyosi resurslaridan va tabiiy shart-sharoitlardan tibbiy maqsadlarda foydalanish
	Tabiat bo'yilab sayohat qilish, sport va ekstrimal maqsadlarda tur uyushtirish
	Tabiat qo'ynida hordiq chiqarish
Ekoturizmning obyekti bo'yicha	Agroturizm (Yevropa Ittifoqining Fransiya, Italiya, Ispaniya, Germaniya kabi mamlakatlarida agroturizm ekoturizmning tarkibiy yo'nalishi sifatida baholanib, agroekotur deb ham nomlanadi)
	Ijtimoiy-madaniy
	Arxelogik
	Speologik (tog'li va suvli hududlarga uyushtiriladigan sayohat, sport va ekstrimal turizm)
	Tabiiy-ekologik (geologik, zoologik, botanik, geografik va h.k.)

Ekoturistik xizmatlar ko'rsatish sohasini rivojlantirishda faol qatnashuvchi Xalqaro ekoturizm jamiyati (TIES)⁸, Jahon yovvoyi tabiat fondi (WWF)⁹, Jahon turizm tashkiloti (WTO)¹⁰ ekspertlari tomonidan ekoturistik xizmatlarni tasniflashni uning maqsadi va obyektidan kelib chiqqan holda 1-jadvalda keltirilgan turli yo'nalishlarini ajratib ko'rsatadi. Ekoturizm sohasining maqsadi va obyekti bo'yicha tasniflanishi bo'yicha xalqaro tashkilotlar ekspertlari tomonidan ekoturistik xizmatlarning turli yo'nalishlari o'zaro uzviy bog'langanligi bilan birgalikda, ularning ma'lum bir turlari ikkinchisi bilan bevosita aloqadar ekanligini kuzatishimiz mumkin bo'ladi.

N.T. Shamuratova¹¹ tomonidan ekoturistik xizmatlarni tasniflashda ekoturistik resurslarning tasniflanishiga asoslangan holda ekoturizmni geologik, gemorfologik, gidrolik, iqlimiy, organik, tarixiy-geografik kabi guruhlarini ajratib ko'rsatadi. A. Nizomov¹² tomonidan amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlarda ham ekoturistik xizmatlarni tas-

3 The International Ecotourism Society. <https://ecotourism.org>.

4 World Wildlife Fund. <https://www.worldwildlife.org>.

5 World Tourism Organization. <https://www.unwto.org>.

6 Храбовченко В.В. Экологический туризм: Учебно-методическое пособие. М.: Финансы и статистика, 2014. – 208 с.

7 Muallif tomonidan tuzilgan.

8 The International Ecotourism Society. <https://ecotourism.org>.

9 World Wildlife Fund. <https://www.worldwildlife.org>.

10 World Tourism Organization. <https://www.unwto.org>.

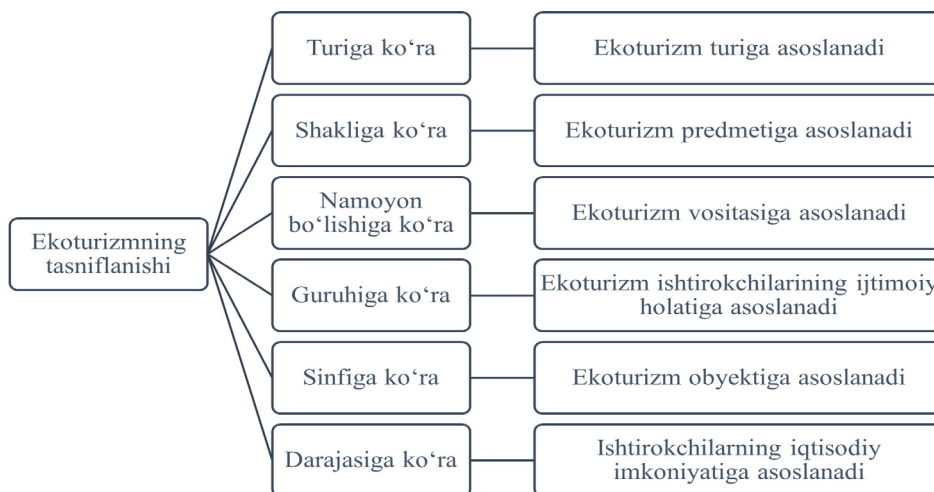
11 Shamuratova N.T. O'zbekistonda ekologik turizm va uning tabiiy geografik jihatlarini. g.f.n. diss. avtoref. – Toshkent. – 2011. 28 b.

12 Nizomov A., Amanbayeva Z., Safarova N. O'zbekistonning ekoturistik resurslari va yo'nalishlari. – T.: "Fan va texnologiyalar", 2014.

niflashda ekoturistik resurslarning turlariga asoslanganligini kuzatishimiz mumkin bo'ladi. Bunday tasniflashni amalga oshirish bo'yicha ekoturizm ko'proq ilmiy izlanish va hordiq chiqarishga yo'naltirilgan bo'ladi degan xulosaga kelish mumkin bo'ladi. Ammo iqtisodiy adabiyotda V.V. Xrabovchenko ekoturizmni tasniflashda ilmiy, tabiiy-tarixiy, sayohat-sarguzasht va hordiq chiqarish kabi turlarini ajratib ko'rsatganligi¹³ olingan xulosa yetarli ilmiy asosga ega emasligidan dalolat beradi.

Ekoturizmni tasniflashda ekoturistik resurslarga asoslanish bo'yicha bildirilgan ilmiy qarashlarga tayangan holda aytish mumkinki, mamlakatimiz ekoturizmni rivojlantirish bo'yicha katta salohiyatga ega hisoblanadi. R. Xayitboev tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, O'zbekistonning cho'l va adir mintaqalaridagi ekoturistik resurslar soni 55 tadan ortiq bo'lsa, respublika hududida to'rt mingdan ziyod tarixiy, madaniy va arxeologik ahamiyatga ega obyektlar mavjud¹⁴. Bu esa, yuqorida bildirilgan fikrimizning asosi sifatida xizmat qiladi va ekoturistik xizmatlar ko'rsatish sohasini tasniflash amaliyotini takomillashtirish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

1-rasm: Ekoturizmning tasniflanish yo'nalishlari va uning xususiyatlari¹⁵

Yuqorida ekoturizmning obyekti, maqsadi, unga qo'yiladigan talablar bo'yicha bildirilgan fikrlarimizga asoslangan holda, zamonaviy ekoturizmning rivojlanish tendensiyalaridan kelib chiqib bugungi kunda mamlakatimiz amaliyotida ekoturistik xizmatlarni tasniflashni ushbu xizmatlarning turlari, namoyon bo'lishi, sinfi, shakli, guruhi va darajasi kabi olti guruhga ajratgan holda amalga oshirish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz. Bunday tasniflashni amalga oshirishda tabiat va ekologik resurslardan barcha birdek foydalana olishi imkoniyatidan kelib chiqib, xalqaro va milliy ekoturizmni o'zaro ajratish shart emas, deb hisoblaymiz. Chunki ona tabiat va undagi resurslar butun insoniyat uchun tegishlidir.

Ekoturizmni tasniflanishi bo'yicha taklif etilayotgan yondashuv iqtisodiy adabiyotda mavjud bo'lgan tasniflash usullari va xalqaro tashkilotlar ekspertlari yondashuvlarini bir nuqtaga jamlash asosida shakllantirilgan bo'lib, har qanday mamlakat iqtisodiyoti va milliy yoki xalqaro darajadagi ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirilishida birdek qo'llash imkoniyatiga ega ekanligi bilan avvalgilaridan afzalroq hisoblanadi.

Hozirgi ilmiy adabiyotlarda ekoturistik dunyoqarashlar mazmuni va mohiyati bo'yicha guruhlashtirilmagan (klassifikatsiyalanmagan). Shuning uchun ham bizning subyektiv fikrimizcha hozirgi zamonda quyidagi ekoturistik konsepsiyalarni ajratish mumkin: barqaror rivojlanish uchun ekoturizm; naturalistik; iste'molchilik; alarmizm; harakatlar yoki harakatsizliklar strategiyasi; ekoturistik rivojlanish chegarasi konsepsiyasi; muhofaza qilish va rivojlanish konsepsiyasi; ekoturistik inqiloblar konsepsiyasi.

Barqaror rivojlanish uchun ekoturizm konsepsiyasiga ko'ra tabiat qo'yniga qilinadigan sayyohlikni jamiyatning ekologik-ijtimoiy-iqtisodiy muammolarining yechimini topish orqali kompleks ravishda mahalliy, milliy, regional va global miqyosda o'zaro uyushgan tarzda hal qilish mumkin. Ushbu dunyoqarash konsepsiyasini amalga oshirish masalalari 2002-yilda Yoxannesburg shahrida bo'lib o'tgan "Barqaror rivojlanish" xalqaro Sammitda ko'rib chiqilgan va u bo'yicha tegishli xalqaro deklaratsiya va shartnomalar qabul qilingan.

– 104 b.

13 Xrabovchenko V.V. Экологический туризм: Учебно-методическое пособие. М.: Финансы и статистика, 2014. – 208 с.

14 Xayitboev R., Haydarov S., Abduxamidov S., Daminov M., Xamitov M. "Turizm marshrutlarini ishlab chiqish". O'quv qo'llanma, Samarqand, SamISI, 2016. – 183 b.

15 Muallif tomonidan tuzilgan.

Naturalistik konsepsiya – jamiyatdan ustun turuvchi tabiatni ilohiy kuch, dono yaratuvchi, ideal borlik deb qaraydigan falsafiy oqimlar va maktablaridir. Naturalistik konsepsiyaga qarama-qarshi bo'lgan dunyoqarash iste'molchilik konsepsiyasi – turizmni yoki kishilarning sayyohlik faoliyatini tabiatdan ustun qo'yish va insonlarning hukmronlik g'oyasini ilgari surishdir.

Ekoturistik rivojlanish chegarasi konsepsiyasi namoyandalari Yer tabiati imkoniyatlariga monand ravishda ekoturizm chegarasini belgilash yoki bunday ilmiy asoslangan o'sishni chegaralashni muayyan mintaqa, hudud yoki ma'muriy chegarada amalga oshirishni tavsiya etadilar. Afsuski, ekoturizmni rivojlantirmasdan turib tez sur'atlarda o'sib borayotgan aholining sayyohlik ehtiyojlarini qondirib bo'lmaydi. Turizmni "konservatsiya" qilish va ekoturizmni "nol" variantga tushirish oson emas.

Global ekoturistik boshqaruv konsepsiyasi – tabiat va turizm ajralmasdir, degan g'oyani olg'a suruvchilardir. Shuning uchun ham turizm orqali tabiiy atrof – muhitni saqlab qolish muayyan hudud yoki mamlakat doirasida emas, balki xalqaro miqyosda – butun dunyo hamjamiyatining birgalikdagi tadbiri orqali amalga oshirishni yoqlab chiqqanlar. Ularning namoyandalari tabiatni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish uchun davlatlar ustidan turuvchi yagona bir ekoturistik tashkilot tuzishni va u ham boshqaruv, ham nazorat vakolatiga ega bo'lishini yoqlab chiqdilar. Globalchilar BMTning Butunjahon turistik tashkiloti hozirgi kunda faqatgina davlatlarning ekoturizm borasidagi faoliyatini kuzatadilar va faktlarni keltiradilar, deydilar. Afsuski, bunday oqim namoyandalari Yer kurrasidagi hamma davlatlarning suveren huquqi bo'lmish tabiatdan o'z milliy qonunlariga binoan foydalanish imkoniyatlarini osonlikcha berib qo'yimasliklarini inobatga olishmayapti. Lekin, global ekoturistik boshqaruv tizimiga insoniyat oldinmi yoki kechmi albatta yetib borishi shart. Chunki ma'lum bir joydagi ekologik muammolar na tabiiy va na ma'muriy chegaraga buysunadi, ya'ni ular global miqyosdagi ta'sir kuchiga ega bo'lgan inqiroz ekanligi hammaga ayondir.

Muhofaza qilish va rivojlanish konsepsiyasi namoyandalari jamiyatning ekoturistik talablarini jamiyatning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanish talablariga moslashtirishni taklif qiladilar. Bunday dunyoqarashlar rivojlangan "katta sakkizlik" davlatlarida keng targ'ib qilinayapti. Haqiqatan ham, ekologik, jumladan, ekoturistik tadbirlar iqtisodiyotlashgandir. Misol tariqasida Orol dengizi muammosiga to'xtalamiz. Paxta yakkahokimligidan O'zbekistonda olingan daromad (1960-1987 yy) Orol dengizi va uning atrofidagi ekologik inqirozni tugatishga ketadigan sarf-xarajatdan ko'ra 7-10 barobar kamdir. "Ekologik inqirozning oldini olish, – deydi nemis ekolog olimi B. Grjimek, – unga qarshi kurashdan ko'ra doimo bir necha chandon arzonroqdir".

Ekoturistik revolyutsiyalar konsepsiyasi – siyosiy tuzum va kishilarning ekoturistik dunyoqarashlarini keskin ravishda inqilobiy yo'l bilan iste'molchilik psixologiyasidan ekologik talablar doirasiga o'tkazishdir. Ammo bu taklif qanchalik yaxshi bo'lmasin, bir qoidani esdan chiqarmaslikka undaydi – kishilik jamiyatida (tabiatdagidek) inqilobiy yo'l bilan biron-bir tadbirni amalga oshirish ularda keskin ravishda salbiy oqibatlarining yuzaga kelishiga olib keladi. Lekin hozirgi ekologik inqiroz holati ekoturistik ong, madaniyat, o'quv va tarbiyani keng miqyosda hamda jadal sur'atlarda zamon talabiga moslashtirishni taqozo qiladi. Chunki ekologik tizimlarning evolyusion rivojlanish qonuniyatini orqaga qaytarib bo'lmaydi, ulardagi salbiy kechayotgan jarayonlarni to'xtatish yoki avvalgi ijobiy jarayonlarni tiklash imkoniyati doim ham yuzaga kelavermaydi.

Yuqorida sanab o'tilgan ekoturistik konsepsiyalardan tashqari dunyoning turli joylarida turlicha dunyoqarashga ega bo'lgan partiyalar, oqimlar, harakatlar, kengashlar, jamg'armalar mavjud. Lekin, ekoturistik konsepsiya tabiat bilan turizm qonunlari va qonuniyatlarining o'zaro uyg'unlashgan va ilmiy asoslangan holda rivojlanishini yoqlab chiqadigan qarashlar tizimidir. Bizningcha, unga zid bo'lgan dunyoqarashlar noekoturistik konsepsiyalar tizimiga kiradi.

Ekoturistik konsepsiyalaridan kelib chiqqan holda ekologik sayyohlikning maqsadi va mohiyatini belgilab beruvchi yana bir qadam – ijtimoiy ekoturistik munosabatlarda amal qilinishi kerak bo'lgan asosiy prinsiplardir. "Prinsip" so'zi lotin tilida "pricipium" – asos, boshlash qoidasi degan ma'noni anglatadi. Ular tamoyil emas, balki yo'naltiruvchi qoidalardir. Ekoturizmni tashkil etish, uni o'tkazish, yakunlash kabi jarayonlarni yuritishda qanday qoidalarga amal qilish lozimligini ko'rsatadi.

Ekoturistik prinsip – ekologik munosabatlarni turizm orqali tartibga solishga yo'naltirilgan qoidalardir. Ushbu prinsiplarni yaratishda umumiy turizm prinsiplarini umumiy ekologik prinsiplar bilan uyg'unlashtirish orqali yaratilgan hamda ularning aksariyati milliy va xalqaro huquq normalarida o'z aksini topgandir. Ularning ayrimlari quyidagilardan iborat:

- ekoturizmda tabiatni muhofaza qilish masalasining ustuvorligi; ekoturizmdan tushgan foydaning ekologik maqsadlarga yo'naltirilganligi;
- ekoturizmning tarixiy, madaniy, diniy turizm kabi boshqa turizm turlari bilan uzviy bog'langanligi;
- turizmning barcha yo'nalishlarida ekoturistik ta'limning majburiyligi;
- noekologik harakatlarning qat'iy cheklanganligi; mahalliy, milliy, mintaqaviy va global ekoturistik harakatlarning yagona tizimdaligi;

- qadamjolarining barqaror rivojlanishida ekoturizmning ulkan ahamiyat kasb etishi.
- mahalliy aholining ekologik ongi va madaniyatini ko'tarishda ekoturizmni jalb qilish;
- tabiatdan oqilona foydalanish va tabiatni muhofaza qilishning mazmunini ekoturistik marshrutlarda aks ettirish;
- buzilgan tabiat komplekslari ham ekoturistik obyekt, davlat, jamiyat, mahalliy boshqaruv organlarining ekologik turizmdan manfaatdorligi.

Umuman olganda, ekoturizm prinsiplarini juda xilma-xil va keng qamrovli bo'lgani uchun ham biz ularni sharhsiz, sizlarning mustaqil fikrlashingiz maqsadida sanab o'tamiz, xolos:

- ekoturizmda ekologik-ijtimoiy-iqtisodiy manfaatdorlikning yagonaligi;
- ekoturizmda milliy g'urur va iftixorni shakllantirishning zarurligi;
- ekoturizmning mintaqaviy xususiyat kasb etishi va hokazo.

Muayyan ekologik me'yordagi ekoturizm prinsiplari ekologik xavfsizlikni saqlab turuvchi zaruriy hodisa va jarayonlar turkumiga kiradi. Bundan bir vaqtning o'zida ham sayyohlik, ham tabiatni muhofaza qilish qoidalari kelib chiqadi. Shunday qilib, ekoturistik yo'naltirilgan harakatlar ekologik prinsiplarga yondashgan va chuqur ilmiy asoslangan bo'lishni talab etadi. Chunki inson tabiatning bir bo'lagi, lekin uning aksi emas.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. World Tourism Organization. <https://www.unwto.org/ru>
2. The International Ecotourism Society. <https://ecotourism.org/>
3. World Wildlife Fund. <https://www.worldwildlife.org/>
4. Штрюмер Ю.А. Охрана природы и туризм. / Ю.А. Штрюмер. – М.: Физкультура и спорт, 1974. – 103 с.
5. Barqaror rivojlanish maqsadlari. URL: <https://nsdg.stat.uz/uz>
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ichki turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-232 sonli qarori, 30.04.2022-y. <https://lex.uz/docs/5991928>
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasida ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 434-son qarori, 27.05.2019-y. <https://lex.uz/ru/docs/4354743>
8. Qodirov A.A. Hududlarda ekologik turizm salohiyatini barqaror rivojlantirish mexanizmining metodologik uslubiy asoslarini takomillashtirish // Monografiya. – Durdona nashriyoti. Buxoro: 2023. B.148.
9. Qodirov A.A. "COVID-19" inqirozining jahon ekoturizm industriyasi rivojlanishiga ta'siri // SCIENCEPROBLEMS.UZ Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari. T:S/5(3)-2023 B. 130-137 (ISSN 2381-1342 (online))
10. Qodirov A.A. Ekoturizm rivojlanishining ilmiy-nazariy asoslari // IQTISODIYOT VA TURIZM xalqaro ilmiy va innovatsion jurnali. B.:5(13)-2023. B. 52-58.
11. Qodirov A.A. Ekoturizmning mohiyati va uning tasniflanishi // Yangi O'zbekiston iqtisodiyoti. Ilmiy-amaliy jurnal. T.:4(6)-2023. B. 24-32.
12. Qodirov A.A. Ekologik turizmni tashkil etish tamoyillari, usullari va uning tarkibiy tuzilishi // Xorazm Ma'mun Akademiyasi Axborotnomasi. X:11/2-2023. B. 145-152.
13. Qodirov A.A. O'tish iqtisodiyoti mamlakatlarida ekoturizmni rivojlantirish amaliyoti//SCIENCEPROBLEMS.UZ Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari. T:9(3)-2023 B. 128-136. (ISSN 2381-1342 (online))
14. Qodirov A.A. O'zbekistonda ekoturizmni rivojlantirishning institutsional asoslari // Agroiqtisodiyot Ilmiy-amaliy agroiqtisodiy jurnal. T:2-2023. B.115-117.
15. Qodirov A.A. Analysis of ecotourism development practice in developed countries // Journal of Management Value & Ethics. –G.:2023. – August Special Issue. 23 Vol. 13 No.02. P.117-122.